

Igaz Levente

A régi magyar íjászat

Kísérletek a honfoglalók íjászatának megismerésére

Napjainkban felvirágzottak a honfoglalás korát megidéző hagyományőrző csoportok, sok száz honfitársunk vesz íjat a kezébe, modern anyagú, de hagyományos formájú íjak gyártásában pedig bizvást állíthatjuk, hogy nagyhatalommá váltunk. Ahogy a lovas íjászat vagy a távlövés terén is a világ élvonalába tartozunk. De vajon tudjuk-e, hogy honfoglaló elődeink rettegett fegyvere hogyan nézett ki, s miként kellett használni?

Az 1420-as években készült kakaslomneci freskón a Szent Lászlóval küzdő kun vitéz hátrafelé nyilaz. Jól megfigyelhető a kis ajtóval ellátott tegez, valamint a harcos jobb kezének ujjai között tartott tartalék nyilak

A „magyarok íjászata” szókapcsolat hallatán manapság elsősorban a hazánkból újtjára induló, világhírűvé vált modern lovas íjászsport, esetleg a hosszú ideje töretlen népszerűségnek örvendő szabadidős tevékenység, netán a különféle rendezvények keleties öltözékbe bújt íjlesztő szereplői vagy az itáliai imatörédék alapján közhellyé vált, a magyar nyilaktól rettegő 10. századi Nyugat-Európa képei jutnak eszünkbe. A történelmi íj és íjászat rekonstruálásának buktatói és eredményei ugyanakkor jóval kisebb figyelmet kapnak. Írásunkban a szaktudományok képviselői és a rekonstrukciós tevékenységben részt vevők legújabb, közös kutatásai alapján, elméleti és gyakorlati oldalról közelítve igyekszünk megismertetni az eredeti formájában továbbra is sok titkot őrző fegyvert és annak használatát.

REKONSTRUKCIÓS KÍSÉRLETEK

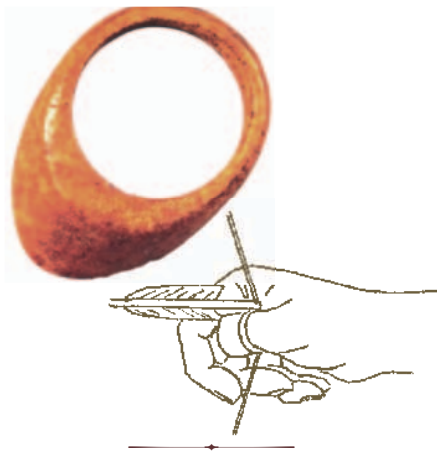
Az, hogy a honfoglalók kiváló íjászok voltak, sok évtizede közhelyszerű megállapítás Magyarországon. Ez a kép

több körülmény összejátszásának a következménye. Az írott emlékekben a 10. századi magyarok íjukat mesteri szinten – az ellenfelek számára felül-

múlthatatlan hatékonysággal – használó lovas harcosokként jelennek meg. Taktikájuk közelharc elemei ugyanakkor rejtve maradtak a forrásokat tanulmányozni kezdő kutatók és laikus körök előtt is. Ez a két dolog nagyban segítette annak a véleménynek a kialakulását, amely a honfoglalókat szinte kizárólag mint „könnyű fegyverzetű” lovas íjászokat képzelte el. Ez a felületes kép mára változóban, kiegészülőben van. Emellett az íjászat elméleti kutatói (régészek, történészek) és gyakorlati művelői (a tudományos kritériumokat szem előtt tartó íjkészítők és íjások) közötti összefogás az utóbbi néhány esztendőben komoly eredményeket hozott a magyarországi, mintegy évszázadnyi múltra visszatekintő íjrekonstrukciós tevékenység terén.

2009-ben a régi magyar íjászat kutatásának tárgyában hosszú távú kísérletsorozat vette kezdetét, első ízben különböző – modern, illetve természetes – anyagokból készült íjakkal végzett összehasonlító tesztek formájában. A résztvevők az íj- és nyílvesztő-rekonstrukciók készítésében nagy tapasztalattal rendelkező, valamint az íjászat több szakágában jártas személyek voltak, akik a tesztek előkészítésében, lebonyolításában és értékelésében a szaktudományok képviselőinek véleményét is kikérték. Az első kísérletek során megfogalmazott célok azóta sem változtak lényegesen: az úttörő Fábíán Gyula-féle iskola egykori eredményeiből kiindulva új szempontok beemelése a régi magyar íjászat vizsgálatába, a szakemberek (és laikusok) által „általánosan elfogadott” nézetek újragondolása, kiegészítése, pontosítása a további rendszeres teszteredmények értékelése útján.

A kizárólag természetes anyagokból – fa, szarvasín, bivalyszaru, agancsle-

Hüvelykujjas feszítés és íjászgyűrű a rusz hagyatékból. A sztyepei népek általában hüvelykujjukkal feszítik meg az íj idegét, szemben a mai sportíjásokkal, akik erre a középső három ujjukat használják. Természetesen a hüvelykujj így nagy terhelésnek van kitéve, ennek csökkentése, illetve az ujj védelme érdekében az íjások íjászgyűrűt használnak.

mez, hal- és túrőnyv – épített összetett reflexíjak jelenleg már iskolai körülmények között zajló készítése, tökéletesítése és persze további tesztelése

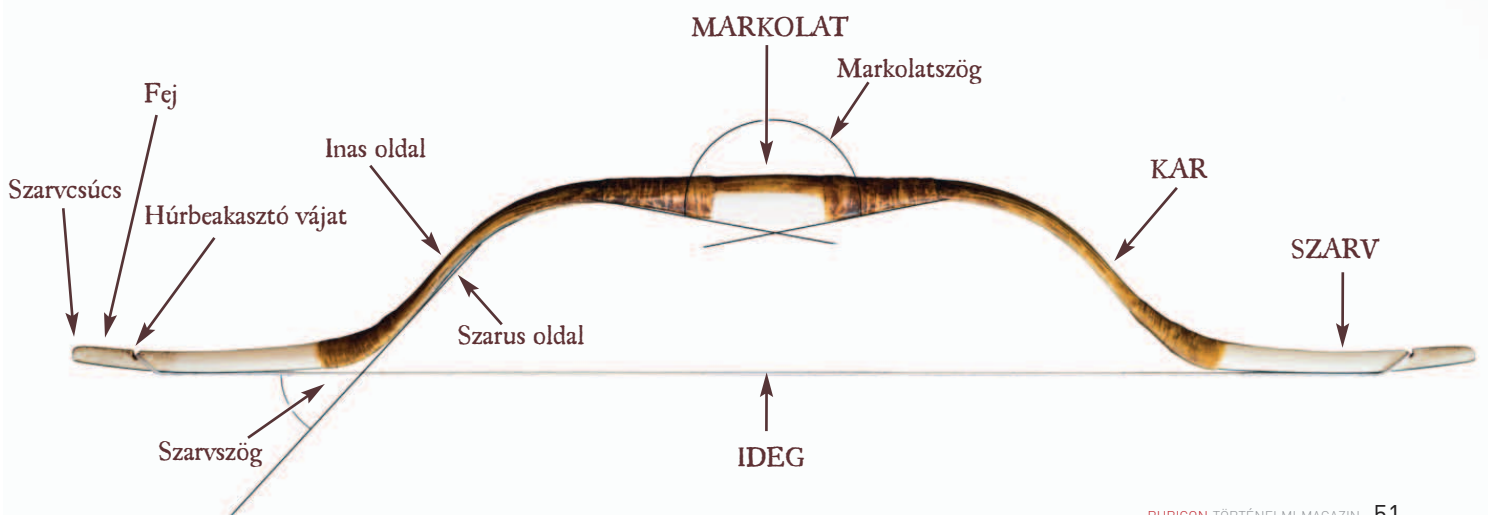
A merev szarvú reflexíj az íjkészítés egyik csúcsteljesítményének tekinthető. Bár az idők folyamán számos változata kialakult, a lényeg nem sokat változott. Az íj íjász felőli oldalára szarulemezt, a külső oldalra pedig inakat ragasztottak, ezzel növelve meg a hajlós karok erejét. A hajlós részek végére pedig merev részeket, szarvakat erősítettek, amelyek mechanikailag fokozták a teljesítményt. Az így elkészült íj tehát bonyolult szerkezetet alkotott, s nagyfokú precizitást igényelt. A cél az erő és a kezdősebesség megnövelése volt úgy, hogy maga a fegyver viszonylag kis méretű maradjon, s így a lóról való használatot a hossz ne akadályozza.

mellett előtérbe került a történelmi íjászat írott forrásainak tanulmányozása is. Mi több, a megfelelő korlátok szem előtt tartásával a 10. századi magyar íjászat kutatásába történő beemelésük is napirenden van. A honfoglalás korakából való írott források és képes ábrázolások ismert elégtelensége miatt más belső-ázsiai – illetve onnan származó – lovas íjász harci kultúrák (kun, mongol, mameluk, oszmán) íjászati forrásait is segítségül kellett hívni a 10. századi magyar harci sikek technikai-gyakorlati hátterének megvilágításához. Erre elsősorban a muszlim területekről származó, középkori íjásztraktátusok alkalmasak, amelyek értelmezésével a szakemberek értékes információkhoz juttatják a kutatást.

KUTATÁSI EREDMÉNYEK

Az analóg íjászkultúrák fennmaradt ábrázolásainak elemzése szintúgy részét képezi a kutatásnak, legyen szó akár távoli, belső-ázsiai (Kelet-Turkesztán), akár a Kárpát-medencében ránk maradt lovas íjászokat ábrázoló emlékekről (Szent László-falfreskók). Ugyanilyen fontosságú lett a külföldi régész, kísérleti régész kollégák munkájának célirányos figyelemmel kísérése, eredményeik értékelése és adott esetben átvétele is. A történelmi magyar íjászat – a fenti módszertannal folyamatosan végzett – kutatásának az elmúlt fél évtizedben az alábbi eredményei születtek:

1.) A régészeti leletek alapján megvalósult a természetes anyagokból rekonstruált 10. századi magyar íj ismerveinek lehetséges és ésszerű határok közötti „szabványosítása”. Emellett létrejött egy eddig hiányzó, illetve nem

Honfoglalás kori nyílhegyek

A sztyeppe népek tisztában voltak vele, hogy különféle célok ellen különféle nyílhegyeket érdemes használni.

A honfoglalás kori sírokból leggyakrabban deltoid alakú, lapos hegyek kerülnek elő, de léteztek szűrő- és V alakú hegyek is. Negyedikként egy áttört, feltehetőleg gyújtónyíl számára készült hegyet mutatunk be. „A nyílhegyeknek számos fajtája létezik. Minden helyzetben és harcban másféle

hegyre van szükség, hogy az hatékony legyen, máskülönben a lövés hiábavaló és eredménytelen. [...] Például páncéling ellen »halfarok« vagy »golyó« hegyű nyílvevő kell. Lamellás vért ellen ugyanezen nyílhegyek szükségesek, fa-, nád-, rinocéroszbőr és

nyárfapajzs ellen »mavdúdi« nyílhegyre van szükség. Várak ellen »halfarok«, »golyó« vagy háromélű nyílvevő szükséges. Kaftán vagy pamut-tal töltött lóvért ellen a nyíl hegyének kis ásóra vagy spenőtlevéltre, fűzlevélre

vagy nudlira (?) kell hasonlítani. Fém-páncélt viselő ember vagy ló ellen fűz vagy nád nyíl és edzett acélhegy kell. Meztelen test vagy vad ellen lágyvasból készült, közönséges, ásó alakú hegy szükséges.” (Fakhr-i Mudabbir: Ádáb al-harb. Irán, 13. század)

egységes magyar szakszókészlet-ajánlás az íj részeinek megnevezésére, amellyel a hagyományos íjak készítői és használói a továbbiakban jobb eséllyel cserélhetik ki tapasztalataikat. 2013-ban elkészült az első, valóban teljes mértékben régészeti szempontok alapján megtervezett honfoglalás kori íjrekonstrukció.

2.) Előrelépés történt a szarus íjak szerkezeti és burkolóanyagainak megismerésében, valamint az íjhúr lehetséges anyagainak meghatározásában. A nyílrekonstrukciók terén jelentős mértékben bővültek a tapasztalatok, elsősorban az úgynevezett „hajtásvesztek” kéziszerszámokkal történő készítési technikájában, továbbá a leletek alapján készült mérethű nyílhegyek kézi kovácsolással végzett előállításában is.

3.) A magyarországi, úgynevezett homokóra formájú tegek rekonstrukciójával kapcsolatban megállapítást nyert annak leginkább valószínűsíthető típusa, továbbá az is, hogy főbb méreteiben és használatában nem térhetett el jelentősen a korból ismert, éppen maradt keleti párhuzamaitól. Mára a leletek alapján egyértelműen elkülöníthető több, a korban ismert te-

gezfajtípus. A forma alapján bizonyosnak mondható, hogy ebben a tegeztípusban hegygel felfelé helyezték el a nyilakat. Ezt a tegez fejének három oldalról történő védelme, valamint az íjász kezét védő, a leggyakrabban ferde tetődeszka alkalmazása is alátámasztja. A nyilak betöltése tehát azonos a képi források által is megőrzött kun tegezek esetében megfigyelhető módszerrel.

Noha bizonyos vasalatok funkciója továbbra is kérdéses, a vágató ló hátán végzett rekonstrukciós kísérletek sikeresen modellezték e tegeztípus működőképes felfüggesztését, a nyíl abból történő betöltését és útjára bocsátását is. Világossá vált, hogy a nyíltegez kialakítása, a tető ferde kiképzése semmiféle gondot nem okoz a hegygel felfelé tárazott nyilak kivételkor. Azt is tudjuk már, hogy a harcok egyetlen mozdulattal akár több nyilat is az íjat feszítő – jobbkezeseknél a jobb – kezébe foghatott, ezzel gyorsítva a lövés folyamatát. E módszernek közel kortárs írott és képi emlékei egyaránt ismertek, az egyik éppen Magyarországról. A honfoglalást megelőző és követő

A Vukováron feltárt tegez rekonstrukciója

évszázadokból nincs arra adat, hogy a további nyilakat az íjat tartó kézben tartották volna, ahogyan például László Gyula ábrázolta s ahogyan a modern sportíjászok is teszik.

4.) Először 2012-ben sikerült természetes anyagú reflexíjakkal és hajtásvesszőkből készült, kovácsoltvas hegyekkel szerelt nyilakkal túlszárnyalni a Fábíán Gyula által elért 186 méteres lőtávot, s azóta számos, 200 méter fölötti lövéseredménnyel sikerült „utólagosan alátámasztanunk” a honfoglalás kori magyar íj maximális, korábban tesztlövéses nélkül megbecsült lőtávolságát.

A jövőbeli kísérletek során a most már jelentős számú replikával lehetőség nyílhat ugyanolyan húzóerejű íjrekonstrukciókból különböző húrkezeléssel és oldástechnikával végzett lövések hatékonyságának összehasonlító vizsgálatára is. Továbbra is kérdéses a nagy távolságból, 20–45 fokos szögben kilőtt, majd ballisztikus pá-

Hátrafelé nyilázó magyar lovas. A lovas íjászat különleges képzettséget igényelt lótól és lovastól egyaránt, nem véletlenül csodálták és rettegtek e teljesítményt azok a népek, amelyek nem tudtak élni vele. A vágóban hátrafelé leadott lövés e technika jelképének is tekinthető

digieknél lényegesen valóságűbben lehet modellezni a 10. századi magyarok és más sztyeppe eredetű harci kultúrák hatékonyságának egyik „titkát”, a fegyverváltás képességét is: a lovas harcos az adott harci feladatnak megfelelően hol lovas íjászként, hol pedig közelharc fegyverekkel (kopja, szablya, fokos) küzdött, méghozzá úgy, hogy ezeket mind magánál tartotta.

Ma sem tudjuk bizonyosan, hogy a nyíl az íjnak a jobb vagy a bal oldalán futott-e ki, noha a fenti eredmények, a számba vehető leírások és a fegyverhaszná-

lyát leíró és ezután becsapódó, páncéltörő nyilak seregbontó hatásának modellezése.

Lehetőség nyílhat a behatolási, roncsolási képesség vizsgálatára, valamint a törésszt jellegű kísérletek most

már lóhátról történő megismétlésére is. A hátsó a nyíléhoz hozzáadandó (hátrafelé lövés esetén levonandó) sebessége ugyanis komoly befolyásoló tényező.

A történelmi hűségre törekvő fegyverekkel-felszereléssel, nyeregben, különféle vértípusokat viselő bábu végzett kísérletsorozat komoly hadtörténeti tapasztalatokat hozhat. Megfelelő lovastudással bíró lovas íjászok és haditornászok bevonásával pedig az ed-

lat logikája is inkább a jobb oldalra utalnak. A honfoglaló magyarok húrkezelési technikáját is homály fedi, a sztyeppe lovas íjászok által egykor széles körben használt hüvelykgyűrűs megoldás mellett más módszerek is elképzelhetőek.

A kérdések sora persze hosszan folytatható. Azt azonban kijelenthetjük, hogy a 10. századi magyarok egykori fegyverének, ezzel együtt a többi, sztyeppe eredetű íjlesztő kultúra íjlesztésének vizsgálata végre olyan irányt vett, amely régóta hiányzott a hazai kutatásból, s amely minden eddiginél realisabb képet adhat e legendás harci eszköz múltjáról. ♦